DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-05-03-12 Pages: 99-106

Oriental Journal of Philology

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:
http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about

SOME OF THE PROBLEMS OF TRANSLATING ARABIC PHRASES INTO UZBEK

Kamala S. Kodirova
Associate Professor, candidate of pedagogical sciences
Department of Arabic translation theory and practice
Uzbek State University of World Languages
Email: kamalakodirova23@gmail.com
Uzbekistan, Tashkent

ABOUT ARTICLE

Key words: phraseology, specific meanings, translation, cultural, language, arabic, uzbek, cultural context, lexical inconsistency, stylistic adequacy.

Received: 06.03.25
Accepted: 08.03.25
Published: 10.03.25

Abstract: This article is devoted to the study of the problems of translating Arabic phraseology into Uzbek. Phraseology plays an important role in any language, as it not only conveys specific meanings, but also reflects cultural characteristics. This article discusses the phraseological units of the Arabic language and the main problems of translating them into Uzbek. Examples are analyzed, problems related to the cultural context, lexical inconsistency and stylistic adequacy in translation are identified.

ARAB TILIDAGI FRAZEOLOGIZMLARNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING BA’ZI MUAMMOLARI

Kamala S. Qodirova
Dotsent, pedagogika fanlari nomzodi
Arab tili tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasi
O’zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Email: kamalakodirova23@gmail.com
O‘zbekiston, Toshkent,

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: frazeologizmlar, o‘ziga xos ma’nolar, tarjima, madaniy, til, arab, o‘zbek, madaniy kontekst, leksik nomuvofiqlik, stilistik adekvatlik.

Annotatsiya: Bu maqola arab tilidagi frazeologizmlarni o‘zbek tiliga tarjimasi muammolarini o’rganishga bag’ishlangan.Frazeologizmlar har qanday tilda muhim rol o'ynaydi, chunki ular nafaqat o'ziga xos ma'nolarni bildiradi, balki madaniy xususiyatlarni ham aks ettiradi. Ushbu maqolada arab tilining frazeologik birliklari va ularni o‘zbek tiliga tarjima qilishning asosiy

muammolari muhokama qilinadi. Misollar tahlil qilinadi, tarjimadagi madaniy kontekst, leksik nomuvofiqlik va stilistik adekvatlik bilan bog'liq muammolar aniqlanadi.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА АРАБСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Камала С. Кодирова
Доцент, кандидат педагогических наук
Кафедра теории и практики арабского перевода
Узбекский государственный университет мировых языков
Email: kamalakodirova23@gmail.com
Узбекистан, Ташкент

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: фразеологизмы, конкретные значения, перевод, культурный, язык, арабский, узбекский, культурный контекст, лексическая несогласованность, стилистическая адекватность.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению проблем перевода арабской фразеологии на узбекский язык. Фразеологизмы играют важную роль в любом языке, поскольку они не только выражают конкретные значения, но и отражают культурные особенности. В данной статье рассматриваются фразеологизмы арабского языка и основные проблемы их перевода на узбекский язык. Анализируются примеры, выявляются проблемы, связанные с культурным контекстом, лексической несогласованностью и стилистической адекватностью при переводе.

Kirish. Arab tilidagi frazeologik birliklarning o'zbek tiliga tarjimasi muammolari, lingvistik tadqiqotlar doirasida muhim mavzularni qamrab oladi. Frazeologik birliklar — bular bir yoki bir nechta so'zdan iborat bo'lib, ularning umumiy ma'nosi so'zlarning o'zaro birikishidan kelib chiqadi. Arab tilidagi frazeologik birliklarni o'zbek tiliga tarjima qilishda bir nechta muammolar yuzaga kelishi mumkin. Bugungi kunda frazeologik birliklarning tarjimasi bilan bog'liq muammolarni olib tashlash uchun ilmiy tadqiqotlar, lingvistik tahlillar va madaniy kontekstni o'rganish jarayonlari alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, o'zbek va arab tillari o'rtasida tarjimonlik amaliyotidagi tajribalar va vakilliklar bu muammolarni yengishga yordam beradi.

Adabiyot tahlili va metodologiya. Arab tilining frazeologizmlari tilshunislikning kam o‘rganilgan sohasi bo’lib, har qanday tilni o’rganishda ning eng muhim qismini tashkil qiladi. Frazeologiya sohasidagi fundamental tadqiqotlar (V.V.Vinogradov, V.L.Arxangelskiy, N.M.Shanskiy, A.I.Molotkov, V.N.Telia, L.A.Lebedeva va boshqalar); frazeologik modellashtirish va frazeologik birliklarning semantik motivatsiyasini o'rganish bo'yicha ishlar

(V.M.Mokienko, N.F.Alefirenko va boshqalar); Al-Otaibi Bader Taraxib, Said al-Zubaidi, Favzi A.M., Shklyarov V.T., Rahmatullayev Sh. va boshqalar olib borganlar.

Arab tilida frazeologizm juda ko‘p bo‘lib, ular tilning ajralmas qismi sifatida ishlatiladi. Bu ifodalar ko‘pincha obrazli, metaforik yoki madaniy jihatdan bog‘liq bo‘lgan ma’nolarga ega. Tadqiqot materialidan kelib chiqib, qiyosiy, chog’ishtirma, tavsifiy va komponentli tahlillar asosida tadqiq qilinadi.

Natijalar. Arab va o‘zbek tili turli til guruhlariga mansub: arab tili somiy, o‘zbek tili turkiy tillar guruhidir. Shunga qaramay, ikki til tarixiy, madaniy va diniy aloqalar tufayli juda ko'p o'xshashliklarga ega. Frazeologizmlar tilning muhim elementi bo‘lib, madaniy ahamiyati va o‘ziga xos qo‘llanishi tufayli mexanik tarzda tarjima qilib bo‘lmaydi.

Frazeologizmlar ma’no va grammatik tuzilish birligiga ega bo‘lgan turg‘un iboralardir. Ular ko'pincha boy madaniy va hissiy yukni o'z ichiga olgan metaforalar, idiomalar yoki so'zlashuv tilidir. Arab tilida idiomalar mumtoz matnlardan tortib so‘zlashuv nutqigacha bo‘lishi mumkin, bu ularni muhim o‘rganish predmetiga aylantiradi.

1. "أعطى الفرصة الذهبية" (a'ṭā al-furṣa al-dhahabiyyah) — "oltin imkoniyat berish" - bu kimgadir qo'ldan boy bermasligi kerak bo'lgan imkoniyat berishni anglatadi.

2. "يظهر مثل الفطر" (yuẓhir miṯl al-fiṭr) - "qo'ziqorinlar" biror narsaning tez o'sishi yoki ko'rinishini tasvirlash uchun ishlatiladi.

Arab frazeologizmlari – arab tilida keng tarqalgan, ma'lum bir ma'noni ifodalovchi iboralar yoki ifodalar to'plamidir. Frazeologizmlar – bu, asosan, ikki yoki undan ortiq so'zdan iborat bo'lib, ularning birgalashib ishlatilganda o'zaro muayyan mazmunni ifodalashi xarakterlidir. Ular ko'pincha madaniyat, an'analar va tarixiy voqealar bilan bog'liq bo'ladi. Arab frazeologizmlarining bir qismi hayotdan, tabiatdan yoki madaniyatdan olingan (Al-Xariri, 2017, p. 86).

Arab tilidagi frazeologizmlarni o'zbek tiliga tarjimasi juda kerakli va dolzarb mavzu, chunki tarjima jarayonida original tildagi nazarda tutilgan ma’noni aniq tarjima qilish, boshqa tilga, boshqa madaniyat vakiliga tog’ri va aniq etkazish uchun har ikkala xalqning tili, madaniyati, adabiyoti, turmush tarsi va ko’pgina sohalar bilimdoni bo’lish talab etiladi. Quyida ayrim arab frazeologizmlari va ularning o'zbek tilidagi tarjimalarini keltiramiz va arab tilidan o’zbek tilga tarjima qilish jarayonini ko’rib chiqamiz:

1. "دقّ البَاب" (daq al-bab) Tarjima: "Darvozani urish"

Izoh: Yangi imkoniyatlar yoki takliflar kiritish ma'nosida.

2. "عيونهم كعيون البُوم" (uyunuhum ka'uyun al-bum) Tarjima: "Ular ko'zlari sirtli"

Izoh: Kishi haqida qattiq tanqid qilish yoki noxush fikr bildirishi.

3. "الوقت كالسيف" (al-waqt kal-sayf)

Tarjima: "Vaqt qirilishi mumkin bo'lgan qilichdir"

Izoh: Vaqtni behuda sarflashdan saqlanishni anglatadi.

4. "سمعنا وأطاعة" (sami'na wa ata'na) Tarjima: "Eshitdik va itoat qildik"

Izoh: Buyruqni bajarishga tayyorlikni bildiradi.

5. "الأسد لا يلاحق الفريسة" (al-asad la yalahiq al-farisah) Tarjima: "Sher ovni quvlamaydi"

Izoh: Katta kuchlilar kichiklar bilan vaqt sarflamasligi.

Arab tilidagi frazeologizmlarni o'zbek tiliga tarjima qilish va ularning tahlilini amalga oshirish bir necha jihatdan qiziqarli va muhimdir. Frazeologizm - bu ma'lum bir qismda birlashgan so'zlar to'plami bo'lib, ularning yig'indisi yangi ma'no hosil qiladi. Quyida arab tilidagi ba'zi frazeologizmlar va ularning o'zbek tiliga tarjimasi hamda tahlili keltirilgan.

Frazeologizmlar va ularning tarjimasi:

1. "في جعبتي" (fi jubbati)

O'zbek tilida: "Men bilan mavjud"

Tahlil: Bu frazeologizm biror narsaning borligini ifodalaydi va ko'pincha bilim yoki tajribani anglatadi. O'zbek tilida shunga o'xshash ma'nolarni ifodalovchi iboralar mavjud.

2. "أحجار على رقبة" (ahjar 'ala raqbah) O'zbek tilida: "Yelkasida tosh bor"

Tahlil: Bu ibora kimnidir og'ir mas'uliyatga tortganligini ifodalaydi. O'zbek tilida shunga o'xshash iboralar "yuk ortgan" yoki "og'ir mas'uliyat" deb atash mumkin.

3. "جذور الفكرة" (judhur al-fikra)

O'zbek tilida: "G'oyaning asoslari"

Tahlil: G'oya yoki fikrning sabablari yoki kelib chiqishini bildiruvchi frazeologizm. O'zbek tilida ham o'xshash tarzda "g'oyaning ildizlari" deb ifodalash mumkin.

4. "يد واحدة لا تصفق" (yad wahida la tusaffiq)

O'zbek tilida: "Bir qo'l bilan olov qozonilmaydi"

Tahlil: Bu frazeologizm bir insonning kuchi yoki imkoniyatlari cheklanganligini ochib beradi. O'zbek tilida bunday tushunchani beruvchi ko'plab maqollar mavjud.

Ayrim arab frazeologik birliklarining o‘zbek tilida bevosita o‘xshashi bo‘lmasligi mumkin. Masalan, arab adabiy an’analariga asoslangan iborani ma’nosini yo‘qotmasdan yetkazish qiyin bo‘lishi mumkin. Bunday hollarda tarjimon tasviriy yondashuvni qo‘llashga majbur bo‘lishi mumkin, bu esa asl nusxaning stilistik xususiyatlarining yo‘qolishiga olib kelishi mumkin.

Frazeologiya uslubi ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, ilmiy yoki adabiy kontekstda frazeologik birlikdan foydalanish qobiliyati uning uslubiy yukiga bog'liq bo'lishi mumkin. Bir kontekstda mos keladigan narsa boshqasida mutlaqo nomaqbul bo'lishi mumkin. Shuning uchun tarjima uchun to'g'ri frazeologiyani tanlash ko'pincha manba va maqsad tillarni chuqur tushunishni talab qiladi.

Arab tilining frazeologizmlari, boshqa tillar singari, nafaqat lingvistik xususiyatlarni aks ettiradi, balki madaniy, tarixiy va ijtimoiy-lingvistik jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Madaniy voqeliklar: frazeologizmlar ko‘pincha arab mamlakatlari madaniyati, an’analari va turmush tarzi bilan bog‘liq. Masalan, diniy urf-odatlar, oilaviy qadriyatlar yoki tarixiy voqealarga oid iboralarning boshqa tillarda o‘xshashi bo‘lmasligi mumkin.

Frazeologiya uslubi ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, ilmiy yoki adabiy kontekstda frazeologik birlikdan foydalanish qobiliyati uning uslubiy yukiga bog'liq bo'lishi mumkin. Bir kontekstda mos keladigan narsa boshqasida mutlaqo nomaqbul bo'lishi mumkin. Shuning uchun tarjima uchun to'g'ri frazeologiyani tanlash ko'pincha manba va maqsad tillarni chuqur tushunishni talab qiladi.

Ramz va metafora: arab frazeologik birliklarida tabiat, kundalik hayot va tarixiy voqealar bilan bog‘liq timsollar ko‘p qo‘llaniladi. Masalan, islom ramziga asoslangan metaforalar madaniyatning axloqiy va axloqiy tamoyillari haqida tushuncha berishi mumkin.

Ijtimoiy me'yor va qadriyatlar haqida ham shuni ta’kidlash muhimki, frazeologizmlar arab jamiyatida qabul qilingan ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni aks ettirishi mumkin. Bu sharaf, qadr-qimmat, mehmondo'stlik va oilaviy aloqalar tushunchalari bilan bog'liq bo'lishi mumki. Arab tilining boshqa tillarga ta’siri: arab tili yuksak madaniy va ilmiy merosga ega bo‘lgan til bo‘lib, boshqa ko‘plab tillarga, ayniqsa islom olamiga ta’sir ko‘rsatgan. Arab tilidan olingan frazeologizmlar arab madaniyatiga ega bo'lishi mumkin.

Zamonaviy voqeliklar shuni ko’rsatadiki, zamonaviy arab tili iboralari globallashuv, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy tuzilmalar o‘zgarishi kabi jamiyatdagi o‘zgarishlarni aks ettirishi mumkin.

Arab tilidagi zamonaviy frazeologizmlarining o'zbek tiliga tarjimasida quyidagi ekvivalentlar keltirilishi mumkin:

1. من عاشر القوم أربعين يوماً (Min 'aashar al-qawm arba'een yawman)

Tarjimasi: "Qirq kun bir joyda yurgan kishi (u joyning odatlariga kirib qoladi)."

O'zbek tilidagi ekvivalent: "Qirq kun bir joyda yursang, o'sha joyning odatlariga ko'nikasan."

2. الوقت كالسيف (Al-waqt kal-sayf) Tarjimasi: "Vaqt — marhamat."

O'zbek tilidagi ekvivalent:"Vaqt qirlari qudratli." (Vaqtni behuda sarflamaslik kerakligi anglatiladi.)

3. ليس كل ما يلمع ذهباً (Laysa kull ma yalma'u dhahab) Tarjimasi: "Yaltiragan har narsa oltin emas."

O'zbek tilidagi ekvivalent: "Hammasi oltin emas."

4. علمني التاريخ (Allamani at-tarikh) Tarjimasi: "Tarix menga saboqlar berdi."

O'zbek tilidagi ekvivalent:"Tarixdan saboq oldim."

(Yad wahida la tusaffiq) Tarjimasi: "Bir qo'l chalqanmas." 5. يد واحدة لا تصفق

O'zbek tilidagi ekvivalent: "Bir kishi ish qilolmaydi."(Mahmud Ismail and Mustafa Ahmad and Nosif Mustafa, 2002, p. 323)

Bu misollar arab tilidagi frazeologizmlarning o'zbek tilidagi ekvivalentlarini ko'rsatadi, har ikkala tilning madaniyatidagi o'xshash fikrlarni ifodalash uchun muhimdir. Zamonaviy arab tilidagi ba'zi frazeologizmlarning o'zbek tilidagi ekvivalentlari quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. "Ala rasi" (عَلَى رَأْسِهِ) - "Boshida" (biror narsani muhim yoki ustun joyda bo'lishi haqida).
2. "Khayr insha'Allah" (خَيْر إِنْ شَاءَ الله) - "Iloji bo'lsa" (kelajakka umid bilan qarash)
3. "Alhamdulillah" (الحمد لله) - "Hamd beramiz" yoki "Shukur Allohga" (rahmat izhor etish).
4. "Bismillah" (بِسْمِ اللهِ) - "Alloh nomi bilan" (biror ishni boshlashda aytiladi).
5. "Inna lillahi wa inna ilayhi raji’un" (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) (Mahmud Ismail and Mustafa Ahmad and Nosif Mustafa, 2002, p. 78) - "Biz Allohdanmiz va U tomonga qaytishimiz shart" (o'lim vaqti, yo'qotishlarda aytiladi).

Yuqorida keltirilgan muammolarni hal qilish uchun, tarjimonlar til va madaniyatni chuqur tushunishlari, ikki tilning frazeologik tuzilmalari haqida bilimga ega bo'lishlari lozim. Bunda, o'zbek tilida muloqotni osonlashtiradigan muqobil iboralarni topish ham muhimdir.

Arab tilidagi frazeologik birliklar o'zbek tiliga turli usullar bilan tarjima qilinadi. Quyida ba'zi arab frazeologik birliklari va ularning o'zbek tilidagi tekvivalentlari keltirilgan:

1. "Qalb al-layl" (قلب الليل)- "kechaning yuragi" (ya'ni, tunning o'rtasi).
2. "Ayn al-hayr" (عين الخير) - "yaxshilik ko'zi" (ya'ni, biror narsaning manbai yoki boshlanish joyi).
3. "Al-bahr al-maswud" (البحر المسود) - "qora dengiz" (biror narsa haqida salbiy ma'noda).
4. "Dunya bo'sh" (دنيا بوش) - "dunyoda hech narsa yo'q" (bo'sh ma'nosida).
5. "Alf maqfud" (ألف مقفود) - "ming maqbul" (ya'ni, juda ko'p yoki cheksiz) (Mahmud Ismail and Mustafa Ahmad and Nosif Mustafa, 2002, p. 47).

Bu frazeologik birliklar o'zbek tilida ham ma'lum kontekstlarda ishlatilishi mumkin. Lekin har bir frazeologik birlikning ma'nosi va foydalanish usuli kontekstga bog'liq bo'lishi mumkin. Tarjima qilishda uning ma'nosini va ishlatilish konteksini inobatga olish muhimdir.

Arab tilidagi frazeologik birliklar va ularning o'zbek tiliga mosligini o'rganish o'zaro madaniy aloqalarni va tillarning o'zaro ta'sirini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Arab tilidagi frazeologik birliklar ko'pincha diniy, madaniy yoki tarixiy kontekstga ega bo'lib, o'zbek tilida ular turlicha ifodalanishi mumkin.

Misol uchun:

"Qalb al-mayit" (مَيْت الْقَلْب) - "qalbning o'limi": bu birlik odamning ruhiy holati yoki hissiy botqoqqa qolishi haqida. O'zbek tilida buni "darddan o'lish" deb ifodalash mumkin.

Bu kabi misollar, arab frazeologiyasining o'zbek tilidagi ekvivalentlari, ko'plab hollarda to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi, shuning uchun ma'noni to'liq anglash uchun kontekstda foydalanish lozim. Lekin ba'zan madaniyatlarimiz bir-biriga yaqin bo'lgani va ba'zi boshqa sabablar tufayli qiyidagi ibora o'zbek tilidagi “bosh ustiga”degan iboraga aynan mos keladi.

"Ala ra'si" (عَلَى رَأْسِي) - "boshimda": buni o'zbek tilida “mening boshimda” yoki “men uchun muhim” deb tushunish mumkin.

O'zbek tilida ham arab tilidan olingan ko'plab iboralar va so'zlar mavjud, shuning uchun tillar o'rtasida madaniy va lug'aviy aloqalarni o'rganish juda muhim. Bu jarayonda arab tilidan o'zbek tiliga tarjima qilinayotganda, frazeologik birliklarning ma'nosi, konteksti va o'ziga xosligi hisobga olinishi zarur.

Frazeologizmlar sintaktik tuzilishiga kura 2 ga bo‘linadi: birikmaga teng frazeologizmlar (katta og‘iz, ammamning buzog‘i, tuyog‘ini shiqillatmoq) va gapga teng frazeologizmlar (yuzi yorug‘ bo‘ldi, boshi osmonga yetdi, цирқasi suv kutarmaydi). frazeologizmning qismlari ajralmas holda bo‘lganligi uchun, frazeologizm gapda bitta sintaktik vazifada keladi. Maye: "Qizga o‘zbek qishlog‘ining sodsa hayoti, oq ko‘ngil odamlari yoqdi" va "Nasimjon boshi ko‘kka yetguday suyundi" gaplarida "oq ko‘ngil" frazemasi — aniqlovchi, "boshi ko‘kka yetguday" frazemasi hol vazifasida kelgan. Frazeologizmlar tayyor lug‘aviy birlik — so‘zga teng bo‘lganligi tufayli so‘zga xos shakl va ma'no munosabatlariga ham ega bo‘ladi, ya'ni tilda frazeologik omonimiya (mas, qo‘l ko‘tarmoq — 1) urmoq, urmoqchi bo‘lmoq, 2) tarafdorligini bildirmoq), frazeologik sinonimiya (toqati toq bo‘lmoq — sabrkosasi to‘lmoq) va frazeologik antonimiya (ko‘ngli oq — ichi qora, ko‘kka ko‘tarmoq — yerga urmoq) mavjuddir (Abdurahmonov, 2005, p.143).

Xulosa. Frazeologizmlar ham arab, ham o‘zbek tillarining ajralmas qismi bo‘lib, madaniy-tarixiy jihatlarni aks ettiradi. Ushbu o'rnatilgan iboralarni tarjima qilishdagi muammolar madaniy farqlar, leksik nomuvofiqlik va stilistik adekvatlik bilan bog'liq. Arab tilidagi frazeologizmlarni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayoni til, madaniyat va kontekstni yaxshilab tushunishni talab qiladi. Bu ikki til o'rtasidagi aloqa va tushunishni chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Frazeologizmga malakali yondashuv esa tarjima sifatini oshiradi va o'qish jarayonida kutilmagan qiyinliklardan qochishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Abdurahmonov, A. (2005). Uzbek phraseology: theory and practice. O'zbek frazeologiyasi: nazariya va amaliyot. - Tashkent: National University of Uzbekistan.(in Uzbek)

2. Al-Xariri, A. (2017). Phraseological units in Arabic. Al-Vahdat al-nahviyya fi al-lugat al-arabiyya. – Cairo. (in Arabic)

3. Anipkina, JP.N. (2000). Evaluative statements in the pragmatic aspect. Otsenochnыe vыskazыvaniya v pragmaticheskom aspekte. // Philological sciences. №2 - P.58-65. (in Russian)

4. Bashieva, S.K. (1995). Stylistic component of phraseological meaning: Stilisticheskiy komponent frazeologicheskogo znacheniya. Abstract of a dissertation…. Cand. Phil. Sciences. – Krasnodar: KGU. 23 p. (in Russian)

5. Mahmud Ismail Siniy, Mustafa Ahmad Sulayman, Nosif Mustafa Abdulaziz (2002). Dictionary of Arabic Proverbs. Mo'jam Al-Amsal al-arabiyya. – Beyrut. (in Arabic).